

II. PRIVILEGIUM GENERALE OMNIUM LIBERTATUM ECCLESIAE GNESNENSIS^a

In nomine Domini amen^b. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae^c, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, Russiae, Prussiae, Culmensis, Elbigensis Pomeraniaeque dominus et haeres^d.

Significamus ^etenore praesentium universis, quibus expedit, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris^e, quia dum exponerent [nobis] subditi nostri, incolae civitatum ac^f oppidorum nostrorum regni nostri, adversus reverendissimum in Christo patrem [ac] dominum Ioannem de Lasko sanctae Gnesnensis ecclesiae archiepiscopum et primate[m], Sedis Apostolicae legatum natum, sincere nobis dilectum, eiusque vicesgerentes et factores archiepiscopales, quomodo ^gexigerent ipsi^g ab eis in^h civitatibus et oppidis archiepiscopalibus teloneaⁱ, pontalia, aggeralia et foralia diebus fororum annualium, suos vero subditos, negotiatores et incolas civitatum, oppidorum et bonorum archiepiscopalium, ad similes solutiones teloneorum, pontalium, aggeralium et foralium in civitatibus et oppidis nostrisⁱ non permetterent compelli, ex eadem^k necessitate querelarum, quando idem dominus archiepiscopus hortatu nostro litteras et privilegia ecclesiae suae Gnesnensis originaliter coram nobis et consiliariis nostris hic in praesentiarum exhibuit, comperimus in eisdem privilegiis per expressum contineri^l omnia bona haereditaria ecclesiae^m praedictae metropolitanae ac collegiatarum et capitulariumⁿ ecclesiarum^o diocesis^p Gnesnensis specificè descripta, per nostros antecessores, divos olim Poloniae reges ac duces Poloniae et Masoviae, ecclesiae Gnesnensi data^q donata tituloque^r perpetuo incorporata, necnon libertates, exemptiones et praerogativas hominibus urbanis, oppidanis et villanis, subditis universis et singulis eorundem bonorum, per eosdem nostros antecessores ac duces Poloniae ante tempora felicitis regiminis et regni recolendae memoriae Casimiri Magni¹, et denuo per eundem Magnum Casimirum datas et concessas², specialiter autem per ipsum Magnum

^a Tytuł zaczerpnięty z MK₁, t. 34, k. 61. W wydawnictwie A. Olszowskiego, s. 188 i J. Żałuskiego, przywilej ten nosi tytuł: Eiusdem Sigismundi privilegium, quo subditi Gnesnenses a theloniorum, pontalium, aggeralium et foralium exactione liberentur.

^b Brak tej inwokacji u Olszowskiego i Żałuskiego.

^c Sandomiriae w tekście Olszowskiego.

^d Pełny tytuł królewski tylko w tekście Olszowskiego i Żałuskiego, w MK₁ etc.

^{e-e} W MK₁ opuszczono, zastępując: etc.

^f U Olszowskiego i Żałuskiego: et.

^{g-g} U Olszowskiego i Żałuskiego z: ipsi exigent.

^h U Olszowskiego i Żałuskiego opuszczono: ab eis a zamiast: in, napisano: ex.

ⁱ Tu i wszędzie dalej u Olszowskiego i Żałuskiego: telonia.

^j We wszystkich trzech tekstach, wbrew sensowi aktu: vestris.

^k ex eademque w MK₁ i u Żałuskiego.

^l We wszystkich trzech przekazach zbędnie dodano: contineri descripta (por. dalszy ciąg zdania).

^m ecclesiastica MK₁.

ⁿ capitulorum MK₁.

^o ecclesiarum et MK₁ i u Olszowskiego.

^p dioecesis u Olszowskiego i Żałuskiego.

^q Brak u Olszowskiego i Żałuskiego.

^r U Olszowskiego i Żałuskiego eidemque.

¹ Jak stwierdził O. Balzer (CIP, t. 111, nr 209, s. 382) idzie tu o przywileje immunitetowe, wydane przed Kazimierzem Wielkim przez książąt polskich na rzecz arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, mianowicie: przywilej Leszka Białego, Konrada Mazowieckiego, Włodzisława Odonica i Kazimierza Opolskiego z 1215 r., Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 1, Poznań 1877, nr 68, s. 66-67 (zatwierdzony przez Innocentego III w 1215 r. i Honoriusza III w 1223 r., ibidem, nr 85, s. 81 i nr 114, s. 104), Włodzisława Odonica z 1234 r., ibidem nr 174, s. 150-151, Konrada (jako księcia krakowskiego i łęczyckiego) z 1242 r., ibidem nr 234, s. 196-197, Przemysła II z 1282 i 1293 r., ibidem, nr 542, s. 502 i w t. II tegoż kodeksu, Poznań 1878, nr 692, s. 68-69, i Henryka Głogowskiego z 1298 r., ibidem nr 787, s. 153-154. Do czasów Kazimierza Wielkiego i najbliższych lat po jego śmierci odnoszą się też wspomniane w tekście przywileje immunitetowe książąt mazowieckich dla posiadłości arcybiskupch, położonych na Mazowszu (klucz łowicki), mianowicie Ziemowita III Trojdenowica z 1359 r., Iura Masoviae Terrestria, t. 1, nr 19, s. 23-25, i Ziemowita IV z 1385 r., Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. III, Poznani 1879, nr 1839, s. 568-569.

² Mowa tu o wielkim przywileju immunitetowym Kazimierza Wielkiego z 1357 r., ibidem, nr 1354, s. 68-74.

Casimirum et successive per alios reges³ et per nos ipsos confirmatas⁴, quibus mediantibus negotiatores et incolae civitatum, oppidorum, villarum et bonorum archiepiscopalium ecclesiae Gnesnensis praedictae a solutione^s huiusmodi^t teloneorum, pontalium, aggeralium foraliumque ubique locorum regni nostri liberati^u sunt et exempti perpetuo⁵, quorum omnium privilegiorum coram nobis exhibitorum tenorem propter ipsorum prolixitatem praesentibus inserere omisimus.

1. Quapropter nos cum consiliariis nostris utriusque status^v, in hac conventionem nobiscum agentibus, et in praesentia subditorum nostrorum, querelas praedictas exponentium, visis, lectis, auditis et recensitis privilegiis huiusmodi archiepiscopalibus, eadem privilegia, tanquam iusta et omni prorsus nota suspicionis carentia, et omnia in eis contenta una cum praefatis libertatibus, exemptionibus, praerogativis, et eisdem specificis descriptis, videlicet de non exigendis teloneis et pontalibus, aggeralibus et^w foralibus in locis quibuscunque regni nostri a praefatis negotiatoribus, subditis et incolis bonorum archiepiscopalium, salvis tamen teloneis novis regalibus nostris ac teloneo Sandomiriensi, a bobus solvi consueto, ac omnia alia et singula superius^x expressa, contenta^x et specificata, ex certa scientia et auctoritate nostris regiis ac de consilio et unanimi voto praedictorum nostrorum [et]^y consiliarium regni nostri^y, approbanda, ratificanda et confirmanda duximus, approbamusque, ratificamus et confirmamus decernentes, prout et^z decernimus, omnia et singula praemissa in praefatis privilegiis originalibus specificis descripta perpetuo duratura, tenore praesentium mediante, sicque praesenti nostro privilegio, non secus quam originali praedicto, latius singula expriment, in omnibus iudiciis regni nostri spiritualibus et saecularibus et alias ubilibet quoad^{aa} praemissorum observationem^{aa}, praesertim vero ad teloneorum, aggeralium, pontalium et foralium liberationem, ad aliasque exemptiones omnibus, quorum interesset, plena fides ubique habeatur.

2. Praeterea decernimus^{ab} institutionem exactionemque^{ac} teloneorum, pontalium, aggeralium et foralium huiusmodi, quibuscunque personis et ex quacunque causa antiquitus vel etiam denuo per nos aut^{ad} antecessores nostros concessam, ad subditos huiusmodi archiepiscopales et ecclesiae Gnesnensis praedictae extendere se non posse neque debere quomodolibet in futurum.

3. Ne autem sub umbra et colore huiusmodi negotiatorum archiepiscopalium praedictorum alii negotiatores nostri vel subditorum nostrorum a solutione huiusmodi teloneorum et pontalium aggeraliumque ac foralium nostrorum quibuscunque cautelis se subtraherent cum nostro et reipublicae regni nostri detrimento et incommodo, volumus et ordinamus, ut iidem [ipsi] negotiatores et subditi ecclesiae Gnesnensis ad loca dictorum teloneorum et pontalium

^s sollicitudine MK₁.

^t horum u Olszowskiego i Żaluskiego.

^u libertati MK₁.

^v sexus u Olszowskiego i Żaluskiego.

^w ac u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{x-x} contenta, expressa u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{y-y} regni nostri consiliarium u Olszowskiego i Żaluskiego.

^z Brak u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{aa-aa} observationem praemissorum u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ab} decrevimus u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ac} exactionem u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ad} et w MK₁.

³ Z przywilejów królewskich, wydanych po Kazimierzu Wielkim, dotyczących immunitetów kościoła gnieźnieńskiego, O. Balzer wymienił tylko dwa, to jest dyplom Ludwika Węgierskiego i jego matki Elżbiety z 1379 r., ibidem, nr 1765 i 1766, s. 483 i 484, a także zatwierdzenie przywileju Ziemowita III z 1359 r. (por. wyżej przyp. 1), dokonane przez Kazimierza Jagiellończyka (J. Korytkowski, Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim, t. II, Poznań 1888, s. 317, przyp. 2).

⁴ O. Balzer (CIP, t. III, nr 209, s. 383, przyp. 4) wspomina tu o nie ogłoszonym drukiem przywileju Zygmunta I, wydanym przed 1519 r.

⁵ Przywileje wyliczone uprzednio (por. przyp. 1-3) nadawały poddanym arcybiskupstwa wolność od ciężarów prawa książęcego, nie upoważniały jednak arcybiskupa do poboru cel, mostowego, grobelnego i targowego w jego posiadłościach, ani też nie nadawały mieszkańcom jego dóbr wolności celnej w innych miejscowościach Królestwa. Wzmiankę o clach zawiera tylko przywilej z 1357 r. (por. wyżej, przyp. 2), dotyczyła ona jednak innej sprawy: król przyznawał arcybiskupowi dziesięcinę cel pobieranych w niektórych komorach królewskich.

aggeraliumque ac^{ae} foralium huiusmodi nostrorum^{af} [venientes], exactoribus nostris successorumque nostrorum, vel^{ag} ab eis substitutis, pro tempore existentibus, ^{ah}-totiens quotiens^{ah} invenerint, se repraesentent cum litteris testimonialibus, titulo et sigillo archiepiscopi pro tempore existentis communitis et obsignatis, manuque propria eiusdem archiepiscopi Gnesnensis subscriptis, eundem negotiatorem, subditum suum ecclesiaeque suae Gnesnensis et res eiusdem negotiatoris et non alterius esse testificantis.

4. Et quoniam certum habemus multas esse civitates et oppida nostra regalia subditorumque nostrorum, quorum incolae ab omnibus teloneis et foralibus^{ai} eorumque solutione favore nostro regio praedecessorumque nostrorum accedente sunt exempti, igitur volumus et decernimus, ut si privilegia et concessionem libertatum praefatarum archiepiscopatum, ecclesiae Gnesnensi et subditis eius, ut praemissum est, concessarum, priores esse viderentur, extunc iidem subditi nostri, ac subditorum nostrorum quorumcunque, in civitatibus et oppidis mensae archiepiscopalis de teloneis et pontalibus aggeralibusque et^{aj} foralibus domino archiepiscopo pro tempore existenti respondere obligati sint^{ak} et adstricti; alioquin vellemus esse liberos a solvendis praemissis et exemptos ipso facto.

5. Quocirca vobis universis et singulis dignitariis et officialibus, teloneatoribus, vestrisque^{al} vicesgerentibus ac ceteris, ad quos ^{am}-pertinuerit, inhibemus praesentibus mandantes^{am}, quatenus praefatum dominum archiepiscopum et pro tempore existentem subditosque praefatos ecclesiae Gnesnensis in eisdem libertatibus et praerogativis superius expressis conservetis, et quantum in vobis est, ab aliis omnibus conservari faciatis; certum habituri, ut si aliquis vestrum praefatis libertatibus ecclesiae Gnesnensis in parte vel in toto, [vel] per se, vel per alium contravenerit, eundem dominum archiepiscopum modernum et pro tempore existentem censuris ecclesiasticis interdicti^{an} contra^{ao} se praemissorum occasione processurum. Secus igitur pro gratia nostra regia non facturi. Quam quidem ordinationem superius expressam, per nos, prout et antecessores nostros modo praemisso factam, volumus et praesentis nostri ^{ap}-privilegii perpetui^{ap} vigore decernimus perpetuis temporibus valituram.

In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus etc.^{aq} Actum Piotrcoviae^{ar} in conventionem generali, feria sexta proxima^{as} post festum sancti Mathiae apostoli^{at} anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono, [25 II 1519] regni vero nostri [anno] decimo tertio, praesentibus^{au} reverendis in Christo patribus dominis Mathia de Drzewica Vladislaviensis, Ioanne de Lubraniec Posnaniensis, Fabiano de Lusianis Varmiensis, Petro Tomicki Premysliensis, ecclesiarum episcopis, et regni nostri vicecancellario, necnon magnificis et venerabilibus ac generosis Christophoro de Schidlowiec palatino et capitaneo Cracoviensi ac regni nostri cancellario, Nicolao de Lubraniec Posnaniensi, Nicolao de Dobrowica Sandomiriensi et exercituum regni nostri praefecto generali, Ioanne Zaremba de Kalinowa Calissiensis, Iaroslao de Lasco Siradiensi et Nicolao Jaranto de Brudzow Lanciensis, Ottone^{av} de Chodecz Russiae, Andrea de Tenczyn Lublinensi, palatinis, Luca de Gorka Posnaniensi et capitaneo Maioris Poloniae generali, Nicolao de Schidlowiec Sandomiriensi et regni nostri thesaurario, Ioanne de Przeramb Syradiensi, Adamo de Drzewica Radomiensi, castellanis, Stanislae de Chodecz capitaneo Leopoliensi et Petro Kmita de Vischnicz capitaneo Premisliensi et curiae nostrae marescalco, Ioanne Lathalski ^{aw}-Gnesnensis, Cracoviensis et Lanciensis^{aw} ecclesiarum, Ioanne Karnkowski Scarbimiriensi, Ioanne Konarski archidiacono Cracoviensi, Andrea Kricki

^{ae} et u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{af} Brak u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ag} Brak u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ah-ah} toties quoties u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ai} favoralibus u Olszowskiego.

^{aj} ac u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ak} sunt u Olszowskiego.

^{al} vestrasqua u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{am-am} pertinieret, inhibemus praesenti mandato u Olszowskiego i Żaluskiego

^{an} interdictionibus u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ao} Brak u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ap-ap} perpetui privilegii u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{aq} Zamiast etc: est appensum u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{ar} Petricoviae u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{as} Brak u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{at} Zamiast apostoli: proxima u Olszowskiego i Żaluskiego.

^{au} Na tym kończy się tekst w MK₁, gdzie dodano jeszcze: Relatio ut supra. Wykaz świadków zawarty jest tylko w tekście Olszowskiego i Żaluskiego.

^{av} U Żaluskiego: Otto.

^{aw-aw} U Olszowskiego: Gnesnensi, Cracoviensi et Lanciensis.

sancti Floriani in Kleparz et Nicolao Zamoyski Tarnoviensi, praepositis et canonicis^{ax} Cracoviensibus^{ay}, secretariis nostris, et aliis quam plurimis dignitariis, officialibus ac curiensibus, ad praemissa testibus fidedignis, sincere et fidelibus dilectis.

Datum per manus praefati magnifici Christophori de Schydlowiec palatini et capitanei Cracoviensis ac regni Poloniae cancellarii, sincere nobis dilecti^{az}.

III. LITTERAE UNIVERSALIUM SUPER EXACTIONEM CIVILEM ET FERTONUM IN CONVENTU PIOTRKOWIENSI INSTITUTAM^a

Sigismundus ^bDei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae Prussiaeque dominus et haeres^b, universis et singulis ecclesiasticis et saecularibus consiliariis regni nostri ceterisque subditis nostris quibuscunque, tam terrestribus, quam civitatum et oppidorum honoribus et officiis insignitis, ad quorum notitiam praesentes litterae nostrae pervenerint, et praesertim in palatinatu N.^c et districtibus eius consistentibus, sincere nobis et fidelibus dilectis, salutem et gratiam regiam. Reverendissimi et reverendi in Christo patres, necnon magnifici, generosi, nobiles, famati et providi, sincere nobis et fideles nostri^d dilecti.

[1]. Invalescentibus in dies magis periculis et discriminibus reipublicae regni nostri non solum a Tartaris, anniversariis et perpetuis hostibus nostris, sed etiam ab aliis finitimis hostibus, ita ut non solum terris Russiae, tot cladibus iam affectis, sed etiam terris Prussiae, non minoribus difficultatibus expositis, opus fuerit maturo et diligenti consilio providere; consulentibus^e itaque in commune nobiscum consiliariis et nuntiis terrarum regni nostri in praesenti conventu ^fgenerali Piotrkoviensi^f de firmis et opportunis praesidiis utraque in parte collocandis, laudatum et constitutum est, ut singulae villae omnium terrarum regni nostri, tam nostrae, quam omnium spiritualium et saecularium subditorum nostrorum, ex singulis agris possessionatis solvant fertones, hoc videlicet modo, quod de laneo possessionato pro festo Pentecostes proximo [12 VI 1519] in manus exactoris infrascripti solvantur sex grossi monetae usualis Polonicae in regno currentis, alii vero huius fertonis sex grossi pro festo sancti Michaëlis proximo [29 IX 1519] solvantur. Et hi ipsi fertones solvi debent secundum quietantias anni praeteriti absque iuramentis.

[2]. Item tabernatores, qui agros habent, ab illis exactionem fertonum solvent iuxta agrorum quantitatem. Exactionem vero ducillorum a singulis cocturis^g cerevisiae more consueto solvere nihilominus sint astricti. Alii vero^h tabernatores, qui advectitiam propinant cerevisiam, sex grossos semel hoc anno, non ad duas ratas, solvere debent.

[3]. Item coloni seu kmethones advocatorum et scultetorum, quilibet solves fertonem divisim ad duas ratas temporis praedictas, sex grossos videlicet pro festo Pentecostes proximo, et reliquos sexⁱ ad festum sancti Michaëlis proximum, ita ut et coloni seu kmethones nobilium et dominorum.

[4]. Oppida autem et villae vastatae et crematae per Tartaros his proximis duobus annis in terris Podoliae et Russiae, et a suis dominis libertatae^j, quarum videlicet incolae suis dominis nihil solvunt^k, siquidem hoc probabunt, quod suis dominis nihil solvunt, libertatem et immunitatem habebunt ab ista fertonum contributione, in praesenti conventu instituta, exactione *czopowe* excepta.

^{ax} W obydwu tekstach błędnie: cancellariis.

^{ay} U Olszowskiego: Cracoviensi.

^{az} MK₁ dodaje: ut supra in eadem conventionione.

^a Tekst niniejszy oparty jest na zapisach MK₁, t. 34, k. 22-23, i MK₂, t. 33, s. 558-560. Odmianki, zawarte w innych rękopisach, zestawione przez O. Balzera (CIP, t. III, nr 211, s. 395) zostały tu pominięte. Uwzględniono natomiast odmianki tekstowe zawarte we współczesnym druku urzędowym z 1519 r. (por. uwagi wstępne, przyp. 8).

^{b-b} W MK₂: etc.

^c W MK₁ pozostawiono tu okienko. W MK₂: palatinatu S. W Dr, w okienku wpisano ręcznie: Cracoviensi.

^d W MK₂ wyraz ten opuszczono.

^e consulentes MK₂, Dr.

^{f-f} Piotrkoviensi generali MK₁.

^g coctoribus MK₂.

^h Brak w MK₂.

ⁱ W MK₂ dodano: grossos.

^j libertatae MK₁.

^k solvent MK₂.